

Do dzieła – na rzecz przeciwdziałania antysemityzmowi! #1

Podobne, a jednak inne: o stosunku między antysemityzmem a rasizmem

CONNECT

Wiosną 2025 roku w ramach projektu „Connect – różnorodność poprzez zaangażowanie” realizowanego przez stowarzyszenie DGB-Bildungswerk Thüringen e.V. (Turyngerska Placówka Edukacyjna Federacji Niemieckich Związków Zawodowych) miał miejsce cykl wydarzeń online. Prelekcje wygłoszone w ramach tego cyklu zostały utrwalone na piśmie i opublikowane w kilku językach. Niniejszy tekst stanowi streszczenie prelekcji **Bijan Razavi (Bildungsstätte Anne Frank)** (Ośrodek Edukacyjny im. Anne Frank)).

Zarówno rasizm, jak i antysemityzm stanowią formy ludzkiej wrogości skierowanej przeciwko określonym grupom. Opierają się one na rozpowszechnionych w społeczeństwie uprzedzeniach, kreują negatywny wizerunek pewnych grup i od wieków prowadzą do wykluczenia społecznego, nienawiści oraz śmiertelnych aktów przemocy. Jakie są jednak różnice między tymi obiema ideologiami? Czy też mamy do czynienia z tym samym zjawiskiem, a różnicę stanowią jedynie grupy dotkniętych nim osób? Poniższy tekst dostarcza odpowiedzi.

Krótki zarys: rasizm

Dzisiejszy rasizm powstał w epoce europejskiego kolonializmu – i nie było to

przypadkiem. Rasizm służył legitymizacji wyzysku kolonizowanych ludów, przedstawiał je bowiem jako mniej cywilizowane, niewierzące i „niedoskonałe” w porównaniu z chrześcijańskimi Europejczykami. Poprzez przypisanie tych rasistowskich atrybutów potęgi kolonialne udzieliły sobie samym mandatu wychowawczego: zgodnie z chrześcijańsko-europejskim systemem wartości podbite ludy poprzez pracę miały stać się „doskonałymi ludźmi”. W ten sposób rasizm stworzył na potrzeby europejskich mocarstw moralne usprawiedliwienie, pozwalające zmusić podbite ludy do pracy i całkowicie wyeksploatować ich siłę roboczą. W XVIII wieku podczas oświecenia i rewolucji francuskiej w Europie upowszechniły się ideały równych praw obywatelskich i ogólnoludzkiej godności – wartości sprzeciwiające się trwającemu wyzyskowi kolonialnemu. Przeciwnieństwo to było niwelowane i moralnie legitymowane przez rasistowski światopogląd mniej lub bardziej cywilizowanych narodów oraz utrwalane przez (pseudo)naukowe wnioski.

Po doświadczeniach na wskroś rasistowskiego nazizmu i naukowym obaleniu konstruktu „ras” ludzkich rasizm był od roku 1945 coraz bardziej potępiany w przestrzeni publicznej. Niemniej jednak rasistowskie sposoby myślenia nie zanikły w społeczeństwie i nadal pojawiały się w starej i nowej odsłonie. Nowością jest zastąpienie pojęcia „rasa” pojęciem „kultury”. Jednak oprócz stosowanego pojęcia

w argumentacji rasizmu nic nie uległo zmianie: nadal grupom ludzi przypisuje się pozornie niezmiennie cechy wynikające z ich (rzekomego) pochodzenia. Tam, gdzie wcześniej sposoby myślenia i zachowania ludzi uzasadniano ich „rasą”, dzisiaj jako wyjaśnienia używa się „kultury”. Stosownym przykładem jest prowadzona często w rasistowski sposób debata na temat tego, czy „kultura niemiecka” i „islamska” do siebie pasują: w rasistowskim rozumowaniu insynuuje się, że muzułmanie i Niemcy niebędący muzułmanami – wszyscy w obrębie swojej kategorii – dzielą te same niezmiennie cechy i w związku z tym nie są w stanie razem dobrze funkcjonować.

Podsumowanie: rasizm

Rasizm można określić jako doktrynę, która dzieli ludzi w sposób hierarchiczny, za istotne kryterium przyjmując **cechy biologiczne**. Centralnym powodem stworzenia tego rodzaju hierarchii jest **usprawiedliwienie nierównego podziału różnych zasobów**, kontrola tego podziału oraz dążenie do przeforsowania go na wszystkich poziomach życia społecznego.

Na podstawie: Maisha-Maureen Auma (2018): *Rassismus. Eine Definition für die Alltagspraxis*. (Rasizm. Definicja na potrzeby codziennej praktyki).

Krótki zarys: antysemityzm

Antysemityzm w swojej nowoczesnej odsłonie opiera się przede wszystkim na średniowiecznej wrogości chrześcijan wobec Żydów. Funkcjonuje wyobrażenie przedstawiające Żydów jako niewidzialnych wrogów, którzy wewnątrz swej wspólnoty snują plany zagłady. Obraz ten wywodzi się z chrześcijańskiej narracji, według której „Żydzi” byli odpowiedzialni za

ukrzyżowanie Jezusa i od tej pory niejako mieliby stosować ukrytą przemoc wobec chrześcijan, aby symbolicznie powtórzyć „zabicie Boga”. Zgodnie z tym od wieków funkcjonują antysemickie obrazy, np. legenda o rytualnym mordowaniu dzieci czy opowiadania o zatruwaniu studni przez Żydów. Wyobrażenie wewnętrznego wroga, który rzekomo od zawsze nienawidzi chrześcijańską wspólnotę, pozwalało wyjaśnić niezrozumiałe zjawiska, takie jak dżuma, a Żydów uczynić kozłami ofiarnymi.

W okresie nowoczesności nadal utrzymuje się pogląd, zgodnie z którym Żydzi są przyczyną zła, a zatem stanowią „przeciwieństwo wszelkiego dobra”. Nazistowska propaganda przedstawiała „niemiecki sposób bycia” jako pracowity, osiadły i przywiązany do ojczyzny, przeciwstawiając mu stale niespokojnego „Żyda”, który był rzekomo niezdolny do uczciwej pracy i wędrował od jednego „narodu gospodarza” do następnego, aby go wykorzystywać jak pasożyt. Głównym aspektem antysemityzmu jest ponadto motyw spisku i władzy nad światem. Insynuuje się, że za kulisami to Żydzi odpowiadają za globalne struktury władzy, na przykład kapitalizm czy imperializm. Rzekomo podejmują za kulisami wszystkie ważne decyzje i wpływają na polityków, media i naukę. Według antysemickich fantazji wykorzystują te narzędzia władzy jako środki służące zniszczeniu rzekomo naturalnego porządku.

Te formy antysemityzmu mogą być przenoszone na Izrael. Przedstawianie izraelskich polityków jako potworów pijących krew dzieci lub zapowiedź, że wraz z likwidacją państwa izraelskiego nastąpi koniec kapitalizmu na świecie, to kontynuacja dawnych antysemickich narracji. Ich wspólnym mianownikiem jest wyobrażenie, jakoby świat miał zostać uwolniony od wszelkiego zła, gdy nie będzie już „Żydów”. Wyobrażenie o żydowskiej władzy jako przyczynie zła tkwi we wszystkich wariantach antysemityzmu.

Tam, gdzie w tekście słowa „Żyd”/„Żydzi” ujęto w cudzysłów, nie chodzi o rzeczywistych Żydów, lecz antysemickie wyobrażenia na ich temat.

Podsumowanie: antysemityzm

Antysemityzm stanowi **model interpretacji świata**. Antysemicki sposób myślenia pozwala sobie przy tym na projekcję: wszystko, co negatywne w społeczeństwie i świecie, ma jedno źródło i zostaje przypisane jednemu winnemu – „Żydom”. Wybawienie od zła jest więc ostatecznie możliwe jedynie przez ich usunięcie. Stąd też antysemityzm zawsze wiąże się z **logiką zagłady**. Swój szczyt osiągnęła ona w obozach zagłady nazistów, których ideologia zagładę Żydów utożsamiała z „ratowaniem świata”. Po Holocauście – podobnie jak miało to miejsce w przypadku rasizmu – w coraz większym stopniu publicznie potępiano otwarty antysemityzm. W związku z tym dawne antysemickie narracje częściej posługują się **tajnym kodem i komunikacją pośrednią**, w których słowo „Żyd” jest zastępowane – na przykład słowem „Rothschildowie”, „elity Wschodniego Wybrzeża” czy też „Izrael” jako „Żyd w wymiarze zbiorowym”.

Zestawienie

Jakie są więc cechy wspólne antysemityzmu i rasizmu oraz różnice pomiędzy nimi – i dlaczego ważne, by je znać? W tym miejscu nie będziemy próbowali sformułować pełnych odpowiedzi na te pytania. Warto jednak przyjrzeć się następującym trzem płaszczyznom:

Normowanie:

Zarówno w rasistowskim, jak i antysemickim sposobie myślenia pojawia się konstrukt grupy obcych oraz własnej grupy. Ta ostatnia uchodzi za „normę”, podczas gdy „obcy” stanowią rzekome odchylenie – nieważne, czy chodzi o Żydów, czy też o grupy, którym przypisano rasistowskie atrybuty, takie jak „obcokrajowcy”. Różnica w spojrzeniu na

grupy obcych polega jednak na tym, że w antysemickim wyobrażeniu Żydzi są z gruntu odmienni od wszystkich innych ludzi. Tym samym czyni się ich „innymi niż wszyscy inni”.

Hierarchizacja:

Rasizm sytuuje własną grupę jako wyższą, zaś grupę obcych jako odpowiednio niższą. Rasistowskie atrybuty nie są cechami uchodzącymi za pozytywne: określają one osoby przypisane do grup rasowych jako niecywilizowane, posługujące się przemocą, przejawiające naturalne instynkty i zacofane, a tym samym oddzielają własną grupę jako rozważną, racjonalną, pracowitą, cywilizowaną itd. (Również pozornie „pozytywne” atrybuty, takie jak „rytm we krwi” zakładają występowanie „rasowo” uwarunkowanych cech. Utrwalają one stereotypy i sugerują brak możliwości nabywania umiejętności). W antysemityzmie stosunek ten jest bardziej skomplikowany, ponieważ temu, co żydowskie, przypisuje się pewną potęgę. „Żydów” uważa się jednocześnie zarówno za wyższą, jak i niższą grupę obcych: ich wyższość wynika rzekomo ze spiskowej żydowskiej władzy nad światem, która uciska „dobrych” (czyli – stanowiącą normę – własną grupę). Wyobrażenie to jest sprzeczne z rasistowskim podziałem władzy. Jednocześnie antysemityzm przypisuje Żydom moralną niższość, charakteryzując ich m.in. jako złych, leniwych, nastawionych na wyzysk, pozbawionych skrupułów i nieuczciwych.

Funkcja:

Obie ideologie mogą pełnić określone funkcje, przykładowo gdy są wykorzystywane do usprawiedliwienia przemocy. Istnieje jednakże zasadnicza różnica funkcjonalna: rasizm ma za zadanie legitymować władzę, a więc uzasadniać moralnie nierówny podział możliwości i zasobów w społeczeństwie i świecie. Antysemityzm wykorzystywany jest jako sposób interpretacji świata, w którym abstrakcyjne struktury są uosabiane i w ten sposób „wyjaśniane”. Mimo tej różnicy ważne, by pamiętać, że antysemityzm nie jest lepszy od rasizmu i na odwrót! W obu przypadkach mamy do czynienia z potencjalnie morderczymi strukturami, które należy

postrzegać i zwalczać łącznie i które często zazębiają się ideologicznie.

Można to rozpoznać po tym, jak traktują swój przedmiot – a więc ludzi uznanych za grupę obcych. Przykładowo skrajnie prawicowa narracja spiskowa mówi o „wielkiej wymianie”, w ramach której tajne elity planują wymianę ludności w krajach zachodnich, sterując napływem migrantów opisywanych cechami rasistowskimi z krajów Globalnego Południa. Zagrożenie ze strony tajnej, potężnej grupy stanowi antysemitki kod. Łączone jest ono z rasistowskim atrybutem poprzez przedstawienie uchodźców jako jednolitej masy bez własnej motywacji. W ten sposób tworzony jest ukryty wewnętrzny oraz zewnętrzny obraz wroga. Obrazy te zostają ze sobą ideologicznie połączone i zestawione w jednej wspólnej narracji. Jest to zjawisko typowe dla skrajnie prawicowych światopoglądów noszących znamiona zarówno rasistowskie, jak i antysemitki.

Skutki

Wymienione różnice pomiędzy ideologiami skutkują także zróżnicowanym traktowaniem przez nie swego przedmiotu. W skrajnie prawicowym podejściu opisywane w sposób rasistowski jednostki można kontrolować, reedukować oraz wykorzystywać ich siłę roboczą. Przemoc i zagłada stanowią **środki** do osiągnięcia tych celów. Nie działa to jednak w przypadku Żydów, ponieważ antysemitki ukazują ich jako niezdolnych do pracy i jednocześnie zbyt potężnych. Antysemitka przemoc i zagłada są zatem w prawicowym ekstremizmie **celem** sam

w sobie, polegającym na „uwolnieniu” świata od Żydów.

Inne wielojęzyczne teksty na temat antysemitki

Wszystkie inne tematy cyklu wydarzeń i tekstów znajdziesz na naszej stronie internetowej:

www.dgb-bwt.de/wissen-fuer-alle

Wszystkie teksty dostępne są w **następujących językach**: angielskim, arabskim, dari, francuskim, hiszpańskim, niemieckim, polskim, rosyjskim, wietnamskim.

In Trägerschaft des:

Im Rahmen des Bundesprogramms:

Gefördert durch das:

Administriert durch das:

